

Пуковник др Милорад Ђорђевић

У чланку се разматра условљеност изненађења и његов утицај на понашање људи у рату и оружаног борби. Аутор изненађење посматра првенствено као резултанту деловања психолошких чинилаца, уз уважавање могућих нивоа изненађења (тактичка, оперативна и стратегијска).

Чланак садржи неколико целина: појмовно одређење изненађења и његове основне карактеристике; неке историјске примере оствареног изненађења; нека искуства о изненађењу и примени ратних искустава и могуће чиниоце изненађења у евентуалном рату. Будући да је изненађење значајан чинилац рата, нарочито операционализовани чиниоци изненађења могу се применити у припреми за одбрану земље.

У сваком рату зараћене стране користе различите поступке да би оствариле изненађење, које значајно, а понекад и одлучујуће, утиче на исход борбених дејстава, па и рата. Иако је изненађење резултат деловања бројних чинилаца, често се приликом процене ситуације, пре доношења одлуке, посебно сагледава. Стога се, не само из теоријских већ и из практичних разлога, изненађење може разматрати као посебан чинилац.

Појмовно одређење изненађења и његове основне карактеристике

Изнанађење је различито дефинисано¹, а под њим се подразумева психолошко стање човека (људи), односно субјективно стварање представе о објективној ситуацији. *Изнанађење настаје као разлика између стварне и очекиване ситуације.* Уколико је та разлика већа, већи је степен изненађења, што најчешће утиче на понашање људи.

¹ У *Стратегији оружане борбе* под изненађењем се подразумева „... ефекат који се остварује неочекиваним војним, политичким, економским и психолошко-пропагандним активностима, применом неочекиваних борбених средстава по циљу, месту, времену и начину извршења и применом нових и непознатих оружја и других средстава ратне технике. Изненађење може да буде потпуно или делимично, а према последицама може имати стратегијски, оперативни и тактички значај“ (*Стратегија оружане борбе*, ССНО, Београд, 1983, стр. 102); у тактици се изненађење одређује као „... неочекиван поступак у избору циља и објеката, у избору и јачини снага, у начину и интензитету дејстава, у употреби снага и средстава у борби и боју“ (*Тактика*, ВИЗ, Београд, 1981, стр. 23), а у *Правилу дивизије КоВ* наглашава се да је изненађење „... неочекивано дејство по циљу, објекту дејстава, времену, јачини, начину и интензитету дејства и примени нових средстава за борбу“ (*Правило дивизије КоВ*, ССНО, 1979, стр. 5).

„Изнаенађење се постиже вештом комбинацијом осталих принципа на начин који непријатељ не очекује.

„Резултати су тројаки. У физичком погледу изненађење затиче обично неспремног непријатеља и у непогодном распореду да одоли неочекиваној опасности. Психички, изненађење намеће брзо доношење нових одлука и измене плана – најчешће губљење иницијативе, јер се мора прилагођавати неочекиваном дејству непријатеља. У моралном погледу изненађење дејствује на непријатеља далеко више од најтежег одступања. Оно ће у свакој армији пољуљати веру у њеног команданта, а и веру команданта у самог себе, док оном команданту који успе да оствари изненађење, даје натприродну снагу и веру у своје знање“.²

Зависно од карактера, изненађење може позитивно и негативно да утиче на понашање људи, што често зависи од узрока који га изазивају, као и од начина емоционалног доживљавања ситуације сваког појединца и јединице као целине. Ако се изненађење посматра као непријатно емоционално осећање које изазива неприлагођено понашање појединаца и јединица у борби ради се, у ствари, о негативном утицају изненађења на борбени морал појединаца и јединица.

Један од често примењиваних поступака за остваривање изненађења јесте обмањивање. „Обмањивање је, као ратна варка, пре свега намерно погрешно представљање стварности срачунато на заваривање или навођење противника, односно жртве агресије, на погрешну акцију ради добијања предности над њим. Обмањивање често претходи и услов је за остваривање изненађења“.³

Изнаенађење као психолошко стање различито утиче на понашање људи и често зависи од чинилаца који га изазивају, као и од особина личности које условљавају да се одређена ситуација доживљава као изненађење. Снажна унутрашња емоционална доживљавања испољавају се као спољне, видљиве манифестације. Оне су често садржане у изразима и покретима, односно поступцима појединаца. На основу тих манифестација могу се процењивати тренутни поступци, али и предвиђати неки будући поступци појединаца и јединица. Физиолошке промене до којих долази због утицаја изненађења најчешће се испољавају као: знојење, убрзано дисање, јако лупање срца, појава дрхтања појединих делова, па и читавог тела, промена гласа, укочен поглед, бледило, па чак и потпуна неспособност појединца да обави било какав задатак. Практично, изненађење у оружаном борби, вероватно, најчешће негативно утиче на емотивну, интелектуалну, моралну, социјалну, физичку и физиолошку компоненту личности.

Деловањем на емоционалну сферу, зависно од интензитета и трајања, изненађење најчешће изазива страх. „Као непријатно емоционално доживљено стање, страх је реакција на изненадну појаву непосредно опасне ситуације. Представља врсту афекта непријатног, интензивног

² Т. П. С. Вудс, *Теорија изненађења*, „Војно дело“, бр. 3/1951, стр. 123.

³ *Стратегијски проблеми одбране СФРЈ у условима изненадне агресије*, ЦВВШ ЈНА, ШНО, 1983.

и краткотрајног психолошког доживљавања, праћеног физиолошким и физичким манифестацијама, који без учешћа наше воље делује на свест, мишљење, расуђивање и понашање“.⁴

Карактеристично је да у тренутку појаве интензивног изненађења појединац доживљава страх као тзв. последицу шока, који је краткотрајан. Уочљива је збуњеност, што се негативно одражава на конкретну активност, а испољава се у различитим облицима. То могу бити снажне моторне или физиолошке реакције, имобилност, односно неспособност за било какву активност. Код појединаца се јавља и тежња да побегну од извора стварне или умишљене непосредне опасности. Поједини истраживачи сматрају да *другу фазу* реаговања чини процес ослобађања личности од страха. То могу бити рационални поступци, али и нецелиходне радње, несврсисходна раздражљивост, агресивност, неизвршавање наређења претпостављених, односно слабење дисциплине. Све то доводи до слабења функционисања војне организације и борбене способности јединице. *Трећа фаза* настаје после реалног сагледавања читаве ситуације, а манифестује се смиреним, организованим и промишљеним понашањем.⁵ Ипак, наведене фазе треба условно и критички сагледавати, јер реакције не припадају искључиво емоционалној сфери, па је тешко прецизно уочити када почиње, а када се завршава поједина фаза.

У интелектуалној сфери, веома интензиван страх изазван изненађењем може да доведе до привременог престанка или делимичног губљења интелектуалних функција или свести, до неспособности за концентрацију и рационално расуђивање, као и до слабења способности за доношење одлуке, до грешака у визуелном и аудитивном опажању итд. Несумњиво, све се то може негативно одразити на мотивацију и унутрашњу кохезију јединице и довести до дефетизма код појединаца, па и код већег броја људи. Многи примери из ратова показују да у случајевима великих губитака, погибије старешина и слично слабе не само емоционалне већ и социјалне везе у јединици. Тада су могуће појаве непослушности појединаца, недостатак међусобне сарадње итд., што може бити показатељ одређеног степена дезинтеграције јединице. Осим тога, изненађење може да изазове физичко исцрпљивање људи, као и слабење психичке отпорности на борбену ситуацију.

Крајњи циљ изненађења јесте наношење супротној зарађеној страни што већих губитака и изазивање разних облика неприлагођеног понашања, чиме се остварује одређена надмоћност. Због тога је предузимање непосредних морално-психолошких мера веома значајно за смањивање или онемогућавање испољавања негативног утицаја изненађења.

Може се очекивати да ће у рату приближно иста борбена ситуација за неке људе представљати изненађење, а за друге не. При томе је

⁴ М. Јовићевић, *Човек и колектив у критичним ситуацијама*, „Народна армија“, Београд, 1972, стр. 29.

⁵ Опширније: Група аутора, *Разматрања о моралној снази армије*, ВИЗ, Београд, 1968.

веома значајна сазнајна компонента, јер понашање појединаца и јединице као целине знатно ће зависити од тога да ли сваки појединац има реалну представу о предстојећој ситуацији. Наиме, свако изненађење, макар у почетном периоду, више или мање негативно утиче на борбени морал појединца и јединице. Основне облике таквог понашања чине страх и паника. Због тога, предочавање очекиване ситуације (информисањем и на други начин) може веома повољно да утиче на људе и допринесе њиховој прилагодљивости конкретним борбеним и другим условима.

Постоје бројни примери различитих изненађења и у мирнодопским условима. Циљ таквих изненађења може бити различит, што управо потврђује⁶ психолошко-пропагандна делатност против СР Југославије.

Неки историјски примери оствареног изненађења

Из историје су познати бројни примери оствареног изненађења: пример Тројанаца у рату са Грцима (тројански коњ); напад Немачке на СССР 1941. године; напад Јапана на америчку луку Перл Харбур 7. децембра 1941. године; искрцавање савезника у Нормандији 1944. године; напад Израела на Египат 1973. године; напад Ирака на Кувајт 1991. године итд. Та и друга изненађења остваривана су политичким и војним мерама, које су садржале, поред осталог, као изузетно значајан и психолошки моменат – деловање на свест и понашање људи, што је непосредно утицало (делимично или потпуно) на остварење циља интервенције, рата или појединих видова борбених дејстава.

Иако је реч о сагледавању неких димензија изненађења због ситуационе условљености, изненађење у пракси није издвојено од других елемената. На пример, употреба НХБ средстава може бити узрок појаве изненађења код људи, што ће, зависно од других различитих околности, опредељивати и њихово практично понашање.

Поред политичких и стратегијских (оперативна, тактичка) средстава, изненађење се може остварити и применом разних техничких и других средстава први пут или на нов начин. На пример, прва употреба бојних отрова, радара и совјетских вишецевних бацача ракета („каћуше“), масовна употреба совјетских тенкова у пробоју фашистичког фронта, употреба атомских бомби у бомбардовању јапанских градова, употреба противавионских ракета „САМ“ у египатско-израелском рату итд.

Одлука о почетку напада такође заслужује одређену пажњу. Уочљиво је да је већина фронтова у Другом светском рату отворена у недељу (ноћ која јој претходи или следи): совјетски напад на Пољску (17. септембар 1939), немачки напад на Југославију и Грчку (6. април 1941), британско-француски упад у Сирију и Либан (8. јун 1941),

⁶ Опширније: *Специјални рат – психолошко-пропагандни аспект*, ЦАПСИ, Београд, брошуре Политичке управе ЈНА.

немачки напад на СССР (22. јун 1941), јапански напад на Перл Харбур (7. децембар 1941), савезничко искрцавање у Северној Африци (8. новембар 1942). Међутим, то је квантитативан податак. До квалитативно поузданих показатеља могло би се доћи анализом сваког појединачног случаја.

Основни узроци слома војске Краљевине Југославије били су њена морално-политичка разједињеност, слаба припремљеност за рат, издајништво, дефетизам вишег командног састава и изузетно велика техничка надмоћност непријатеља. У таквим околностима почетно изненађење није имало већег значаја, иако је било остварено, јер је напад почео у току извођења мобилизације. Међутим, напад изведен у недељу, и то у раним јутарњим часовима, узроковао је веће жртве, нарочито код цивилног становништва, него да је правовремено откривена намера непријатеља и да је о томе било обавештено становништво. Значи, напад се могао очекивати, али време његовог отпочињања није било познато.

И немачки напад на СССР отпочео је у недељу. Ако се уваже сви узроци који су довели до напада, једна чињеница нарочито упућује на закључак да се водило рачуна не само о стратегијском изненађењу⁷ већ и о многим другим елементима у функцији изненађења, што потврђују и поједини совјетски извори. У једном од њих се каже:

„Неизбежна гужва у првим минутима појачана је била још и због тога што код многих јединица није било нижих командира, јер су они, као и увек у ноћи између суботе и недеље (курзив М. Ђ.), ноћивали у својим становима, а са борцима у касарнама остајали су подофицири. Командири који су живели у зградама старешинског састава у северном делу тврђаве (у Брест-Литовску, примедба М. Ђ.) при првим пуцњима похитали су ка својим јединицама у касарнама централног острва. Но, мост који је водио тамо налазио се под непрекидном ватром, јер су хитлеровци још раније убацили тамо своје диверзанте; они су, заузевши положаје у жбуњу над Муховцем, својом ватром препречили пут ка центру тврђаве. Десетине људи погинуло је тог јутра на том месту, а само је неколицини командира пошло за руком да под ватром пређу преко њега и прикључе се својим борцима. А други, који су живели у граду, нису се могли ни приближити вратима тврђаве; густо обруч немачке запречне артиљеријске ватре одрезао је одмах тврђаву од Бреста“.⁸

Јапанци су извели напад на Перл Харбур, такође, у недељу. И поред појединих противуречних података, чињеница је да је било уобичајено да америчка пацифичка флота, након маневра, упловљава у луку

⁷ О томе постоје различити подаци. Поједини совјетски аутори наглашавају да није постигнуто изненађење почетком немачког напада, док други тврде супротно. Жуков у својим мемоарима каже да Стаљин није веровао да ће доћи до напада, чак ни поред добијених података од чувеног обавештајца Зоргеа и пребеглог немачког подофицира и војника у току ноћи која је претходила нападу. О томе шире: Г.К. Жуков, *Успомене и размишљања*, „Култура“, Београд, 1969.

⁸ С. Смирнов, *Крепост на границе*, издатељство, ДОСААФ, Москва, 1956, стр. 17–18.

у петак, а испловљава у понедељак. Јапански капетан бојног брода Мицуо Фучида, који је био одговоран за извођење напада на Перл Харбур, у једном свом чланку тврди да није планиран напад у недељу, већ да је то проишло из координације с операцијом у Малаји и због месечине. Наиме, постављен је захтев да се за узлетање авиона користи месечина, а ноћ без месечине за лет до Перл Харбура.⁹ Насупрот Фучидином мишљењу, јапански пуковник Такуширо Хатори, који је био члан Генералштаба јапанске армије и учествовао у изради операцијског плана напада, наглашава: „Као први дан рата морао се изабрати дан са подесним месечевим осветљењем да би се олакшале ваздушне и десантне операције. А да би се обезбедило постизање изненађења, морало се напасти у недељу“ (курзив М. Ђ.).

Анализом осталих напада долази се до сличних закључака, тј. да је недеља бирања, поред бројних других разлога, као дан када се може остварити већи степен изненађења него осталих дана у седмици. То је само један од важних момената које је нападач умео да уочи и умешно искористи. Поред тога, и разни празници су бирани као погодно време за постизање изненађења. Тако су, на пример, савезници интензивно бомбардовали Немачку у току фашистичких празника. Израелци су отпочели напад авијацијом у време када су египатски пилоти били на доручку, а авиони се налазили на стајанкама.¹⁰

Постоје бројни примери изненађења и у грађанском рату на територији претходне Југославије. На тактичком и оперативном нивоу Хрвати и муслимани су покушавали, а понекад и успевали, да остваре изненађење нападом на српске јединице и територију уочи или за време православних празника и викенда, након потписаног примирја, и слично.

На основу праћења понашања српских бораца у дужем временском периоду лако се могло уочити да је одсутност с положаја учесталија у време пољских радова, припремања хране и огрева за зиму, за време верских празника итд., и да је тада често на предњем крају одбране остајало веома мало људи. У нашем систему одбране, на основу искустава из претходних ратова, предузимају се практичне мере које ће непосредно допринети смањивању или спречавању појаве изненађења. Под њима се подразумева предузимање мера сталне борбене готовости у оружаним снагама и осталим одбрамбеним структурама нашег друштва, као што су: стална оперативна дежурства у јединицама и командама ВЈ, разрађени почетни операцијски планови итд., укупна информативно-пропагандна делатност не само припадника Војске већ и становништва, као и остали садржаји морално-психолошких припрема. Највећи ефекат изненађења може да се оствари дејством непознатог или недовољно познатог оружја, као и непознатим и недовољно познатим,

⁹ Шире: Mitsuo Fuchida, *I led the Air Attack on Pearl Harbor*, United States Naval Institute Proceedings, septembar 1952.

¹⁰ То је остварено на основу података о учесталости јављања појединих радњи у одређено време.

односно неочекиваним тактичким и оперативним поступцима непријатеља.¹¹

Иако се може поуздано претпоставити да неће бити значајних промена у основним садржајима тактике и оператике, такву могућност не треба потпуно искључивати. Међутим, одређени поступци, нарочито тактички, чешће ће имати за последицу остваривање изненађења код супротне зараћене стране, што потврђују следећи примери. Емил Пфулф описује панику која је изазвана изненадном пуцњавом непријатеља на једном крилу пука, и то из правца где се претпостављало да се налазе властите снаге: „Муњевито се родила мисао – одсечени смо, и одједном се до тада храбра јединица скрхала... Потпуно ван себе одељења су у бекству пуцала једно на друго... страх се пренео и на лево крило... у том моменту погинуо је командант бригаде... Пред необузданим деловањем нагона самоодржања и подражавања, нестале су последње споне војничке дисциплине, осећање дужности и части, расуђивања и здравог разума. Узалуд су официри покушавали да спрече повлачење. Наређења, молбе, коначно претња и употреба оружја – све је било узалуд. У општем бежању које је настало и последње јединице које су се још како-тако држале распале су се у збркане, ускомешане гомиле без вођа, у њима је свако следио само властите инстинкте. Распарчане, већином су постале жртве непријатеља који их је незадрживо гонио“.¹² Губици јединице износили су око 65 одсто због изненађења које је довело до појаве панике. Но, та јединица је имала већ у претходним дејствима велике губитке, била је заморена, често се повлачила, а исхрана је била слаба.

Поучан је и пример 21. ударне дивизије која је на Сремском фронту изводила одбрамбена дејства. Непријатељ је преко замрзнутог терена, кроз Босутске шуме, извео изненадан напад на положаје дивизије и „успео преко левог крила дивизије продрети јачим снагама пешадије и тенкова, те се тако забацили и напасти са леђа јединице дивизије, као и неборачке делове... тако да је за врло кратко време нанео осетне губитке, исту (дивизију) дезорганизовао, која се затим у нeredу повлачила преко реке Босута. Двадесет прва дивизија је у овој борби претрпела велике губитке, јединице су се раштркале и у нeredу повлачиле, више-мање изгубљена је јединствена команда“.¹³

Примери изненађења уз примену ратних лукавстава

Поједина искуства стечена у америчко-вијетнамском рату, грађанском рату на простору претходне Југославије и у другим ратовима веома су значајна за успешно примењивање и у евентуалном рату против СРЈ, јер ће, вероватно, позитивно утицати на изграђивање и јачање борбеног

¹¹ У тексту се не разматрају могућности стратегијског изненађења у току рата.

¹² Преузето из књиге: Бранко Боројевић, *Људи у рату*, „Глобус“, Загреб, 1981, стр. 115.

¹³ *Исто*, стр. 122.

морала становништва и Војске Југославије. За нас је веома значајно сазнање и искуство да и мале земље, уз умешно коришћење изненадних акција, могу остваривати велике успехе, што утиче на јачање поверења у сопствене снаге и вере у могућност вођења рата.

Вијетнамци су полазили од следећег: „Метод се састоји у наношењу удараца непријатељу у сваком тренутку, на свим друштвеним подручјима, у свим областима територије, почев од демилитаризоване зоне у близини 17. паралеле на северу до делте на југу. Он се развија у складу са законом по коме треба почети од малих окршаја да би се стигло до великих битака, истовремено јачати борбеност партизанских јединица и борбену ефикасност регуларних снага све док се не постигне морална дезинтеграција непријатеља... Метод дејства против америчких база нападаних са свих страна, подсећа на плиму и осеку... Резултати се не могу мерити само материјалним разарањем, избацавањем живе силе из строја, већ, такође, и, пре свега, политичким и психолошким реперкусијама, стварањем уљаних мрља узастопним операцијама.“¹⁴ Тако, „на дан 24. марта 1967, на путу који води у Кванг Нам (Quang Nam), једна заседа уништила је за двадесет минута 200 возила. Истог дана на једној речној комуникацији у области Бен Тре, другом заседом уништен је конвој од десетак бродова и избачено из строја хиљаду Јужновијетнамаца, припадника сајгонског режима...

Шестог априла 1967. код Кванг-Тија (Quant-Ti) ослободили су (Вијетнамци, прим. М. Ђ.) 256 заробљеника; 13. јула 1967. код Хај-ана (Noi-an) главног града провинције Кванг-нам 600 заробљеника, 30. августа 1967, у близини базе Шу-лај (Shu-Lai), 12.000 заробљеника...

Трећег децембра 1986. аеродром Тан Сон Нат у току седмог напада изгубио је 260 авиона (уништено или оштећено), 200 тона муниције, избачено је из строја 450 људи, од којих 186 Американаца...

Шестог јануара 1967. Плејку је у току трећег напада изгубио 92 авиона, 5 милиона литара горива, 1.000 тона муниције, 14 возила, 280 војника, од којих 138 америчких“.¹⁵

Наведени пример и многи други слични веома су позитивно утицали на борбени морал Вијетнамаца. Истовремено, Американцима су, поред губитака, стварали и психолошке проблеме.

Незаобилазни пример стратегијског изненађења јесте противудар српске војске 1914. године на Церу и протеривање аустроугарске војске преко Дрине. Таквих примера било је и у Другом светском рату. Ови примери потврђују значај принципа којег смо се држали и у нашем НОР-у: да се борбени морал најбоље изграђује кроз успех у акцији. Стога се може поуздано тврдити да ће примена тог принципа у евентуалном рату бити један од најважнијих извора борбеног морала Војске Југославије и осталих учесника у рату.

Поједини примери ратних лукавстава из америчко-вијетнамског рата могу се користити и у обуци припадника Војске Југославије:

¹⁴ Боне, Габријел, *Револуционарни рат Вијетнама*, ВИЗ, Београд, 1973, стр. 95.

¹⁵ Боне, Габријел, *исто*, стр. 89 и 90.

„Амерички пилоти имали су прилике да се упознају такође са лукавим замкама. 24. јануара 1967. у провинцији Ха Тринг, батерије територијалне одбране обориле су два авиона. Пилоти су искочили падобраном. Вијетнамци их нису одмах заробили. Дали су им времена да упуте позив за помоћ преко радија. Убрзо потом два авиона надлетала су рејон да би открила место где се налазе њихови другови. Противавионска артиљерија их је одмах оборила“.¹⁶

Следећи пример је нарочито интересантан: „Трећег марта 1968. у Делти, између Кан-Тоа и Ми Тоа, вијетнамски партизани обучени у јужновијетнамске униформе убацили су се између две савезничке колоне: једне америчке, друге сајгонског режима. Отварали су ватру истовремено на обадве. Свака од колоне, видевши да је нападнута, одговорила је јаком ватром, али не на нападача, већ на савезнике. Партизани, задовољни збрком створеном на тај начин, повукли су се, оставивши две колоне да се туку. Прошао је скоро један сат пре но што су откриле забуну, због чега је неких тридесет људи избачено из строја“.¹⁷

Следећи пример се односи на остварено изненађење знатно ширих размера: „Јединице Вијета појавиле су се тада изненадно, као да су из земље изникле, да би истовремено извршиле напад на сто разних тачака широм земље. Њихов незаборавни јуриш посејао је тада свуда збуњеност, чак панику. Сајгон, град уживања и безбрижног живота, истовремено је највеће скровиште партизана у целом Вијетнаму. Његови застрашени становници нису никада видели такве сцене обмане. Петог дана офанзиве, 2.500 војника Вијета прошло је градом у униформи војске сајгонског режима.

Американци, сасвим збуњени отварали су ватру на све оне за које су претпостављали да су припадници армије Вијета, укључујући и припаднике најбољих јединица сајгонског режима, ренцере и падобранце гарнизона“.¹⁸

Постизање изненађења за Вијетнамце није значило само тактички или оперативни поступак искључиво ради наношења губитака, ослобађања територије и слично, већ је, истовремено, имало и психолошку димензију. Наиме, искуства показују, што и многи амерички извори потврђују, да „за америчке оружане снаге, ангазоване у Вијетнаму, с обзиром на њихову бројност, техничку опремљеност, покретљивост и ватрену моћ, *није се постављало питање како уништити откривеног идентификованог противника, него како противника пронаћи, како га идентификовати и како с њим успоставити борбени додир* (курзив М. Ђ.). Већина обавештајних података, који су стајали на располагању командама оперативно-тактичких јединица САД, добијена су са закашњењем“.¹⁹

¹⁶ Исто, стр. 92.

¹⁷ Исто, стр. 93.

¹⁸ Исто, стр. 93.

¹⁹ Рат у Вијетнаму 1954–1975, ГШ ЈНА – II управа, 1975, стр. 389.

Све то потврђује могућност успешне примене многобројних искустава из досадашњих ратова и у евентуалном рату на територији СР Југославије, у којем бисмо стварали услове за психолошко осећање несигурности непријатеља на читавом нашем ратишту.

Могући чиниоци изненађења у евентуалном рату

За ефекте изненађења које би непријатељ настојао да оствари према нашим јединицама и становништву потребно је да се стекну и многи објективни и субјективни чиниоци.

Уколико је са становишта изненађења предмет озбиљније анализе почетак рата на територији СРЈ, који се различито назива: грађански, национални, верски, итд., мада, свакако, садржи обележје сваког од њих, могла би се сматрати умногоме објективном констатација да није било стратегијског изненађења. Наиме, за теорију Бжежинског о сценарију распада СФРЈ знали су многи познаваоци стратегије глобалних размера. Међутим, у време када је та теорија била легализована, ондашњи носиоци политичке моћи су, по добро опробаном идеологованом рецепту, покушавали некритички да одбацују иначе многим јасни развој догађаја. Има мишљења да је постојало стратегијско изненађење, али обрнутог смера, тј. да су иницијатори распада СФРЈ били изненађени, јер су, наводно, очекивали потпуни распад земље за неколико седмица.

У вези са стратегијским изненађењем сматрамо да је за одбрану СРЈ значајна свестрана и потпуна процена чинилаца који могу бити изненађење, што значи не само спољних већ и унутрашњих чинилаца. Квалитет процене је, самим тим, у непосредној вези са степеном морално-психолошке припремљености Војске Југославије и становништва за одбрану земље.

Појави изненађења, између осталог, претходе *неповољна психофизиолошка и психофизичка оптерећења појединаца*. Најчешћа су психофизичка оптерећења: умор, жеђ, глад, неиспаваност, изложеност неповољним температурним променама, страх итд. Такође, појави изненађења може допринети и *слаба психофизичка припрема људства*, нарочито за обављање тежих задатака. Могућности за појаву изненађења доприноси слаба обученост и увежбаност људства, као и *недостатак потребних борбених средстава*, необученост за дејства у сложеним условима вођења оружане борбе (употреба НХБ/о, ноћна дејства, дејство зими, на крашу итд.). *Недовољно борбено искуство ће*, нарочито у почетном периоду рата и у случајевима када се јединице попуњавају људством које није учествовало у борбама, такође, утицати на појаву изненађења. О томе постоје значајна искуства из рата на територији раније Југославије. *Неуспех у претходним дејствима* може бити значајан психолошки проблем, о којем старешине морају да воде рачуна. У таквим случајевима треба примењивати принцип стварања услова да се јединица која је доживела неуспех у наредним дејствима омогући успех макар мањег значаја.

Слаба изграђеност војних јединица, недисциплина и лоша организација рада у јединици веома често доприносе појави изненађења у читавој јединици.

Неправремено и непотпуно информисање састава јединице и становништва у току рата веома је чест узрок појави изненађења. Зато је правремено и истинито информисање и у критичним ситуацијама незаменљив и изузетно значајан начин мотивације људи за обављање и најтежих задатака. *Информисање линијом командовања у војсци не може бити замењено ниједним другим садржајем, нити начином. Неправремено и неадекватно предузимање мера против непријатељеве психолошко-пропагандне активности у рату и оружаног борби често може пресудно да утиче на појаву изненађења широких размера и веома високог степена.*

Искуства, нарочито из грађанског рата на простору претходне Југославије, потврђују да, када се ради о психолошко-пропагандној делатности, у вези са спречавањем евентуалног изненађења, треба сматрати приоритетним неколико питања: 1) израду стратегије психолошко-пропагандне делатности на нивоу државе; 2) прилагођавање организације, формације и начина спровођења психолошко-пропагандне делатности у Војсци Југославије савременим условима, уз коришћење искустава из других армија; 3) висок степен координације између државних и војних органа у планирању и реализацији психолошко-пропагандне делатности у миру и у припремама за одбрану земље; 4) оспособљавање кадра за психолошко-пропагандну делатност у земљи и у иностранству, и 5) опремање органа и јединица за психолошко-пропагандну делатност, савременим техничким средствима.

И неочекивани тактички поступци непријатеља и употреба нових врста оружја били су у многим досадашњим ратовима значајан чинилац изненађења. Осим тога, изненађење ће чешће доживљавати појединци са слабијом мотивацијом за вођење рата и оружане борбе, слабијим моралним квалитетима, са склоностима ка неуротичном начину реаговања, као и са знацима појединих психичких поремећаја.

За спречавање изненађења веома је значајно да старешине стране и потпуно процене ситуацију. Иако ће често недостајати време за процену утицаја свих чинилаца који утичу на исход борбених дејстава (нарочито у тактичким јединицама), *процена најзначајнијих елемената не сме изостати.* Пропусти у тој делатности понекад могу имати веома негативне последице по борбени морал и понашање људи. Зато је *изучавање начина употребе јединица потенцијалног агресора услов за смањивање могућности појаве изненађења у рату и оружаног борби.*

Оспособљавање јединица у миру за предузимање различитих поступака у нарочито значајним борбеним ситуацијама (употреба НХБ/о, окружење, отежано снабдевање и сл., психолошко-пропагандна делатност непријатеља, извођење борбених дејстава у позадини непријатеља итд.) веома је важна делатност, која би у рату, вероватно, умањивала

утицај изненађења. Такође, *стално проучавање искустава везаних за примену тактичких и оперативних начела у ратовима* вођеним после Другог светског рата драгоцено је за све старешине.

У рату ће изненађење бити знатно смањено уколико се, поред наведених мера које се спроводе у миру, предузимају *правовремене морално-психолошке мере*, усмерене на борбено оспособљавање људи: мајсторско руковање наоружањем; стално подстицање самоиницијативе, сналажљивости, дисциплине и другарства; примена ратних лукавстава; офанзивна психолошко-пропагандна делатност према непријатељу и супротстављање непријатељевој психолошко-пропагандној активности; правовремено и истинито информисање и стимулисање појединаца и јединица одавањем различитих признања и спровођењем одговарајућих садржаја у изграђивању и јачању борбеног морала. Поред тога, веома је значајно, нарочито у јединицама као што су посада, одељење, вод, па и чета, да старешине добро познају лична својства потчињених, јер се тако може на време спречити појава бурнијег и неприлагођеног реаговања појединаца који су, према појединим особинама, склони томе.

Осим наведених, које могу допринети смањивању могућности или спречавању појаве изненађења постоје и друге мере. Међутим, када би се могли спознати узроци појаве изненађења и када би се са сигурношћу могле правовремено предузети одговарајуће мере, не би ни било изненађења. У сваком случају, и у мирнодопским условима и у рату и оружаног борби морају се предузимати мере ради смањивања могућности појаве изненађења, чиме се доприноси одржавању и јачању борбеног морала свих учесника у рату и у најсложенијим условима.

Закључак

Понашање људи у рату и оружаног борби умногоме је условљено изненађењем. Могуће је издвојити две веома значајне одреднице изненађења. *Прво*, постоји субјективно доживљавање објективне ситуације. Дакле, ради се о психолошком стању човека (људи), без чијег познавања није могуће у пракси процењивати могуће облике понашања. *Друго*, постоји разлика између стварне и очекиване ситуације. Што је та разлика већа, већи је и степен изненађења. Стога је појмовно одређење изненађења незаобилазна претпоставка за сагледавање појединих обележја и утицаја изненађења на понашање људи. Да је изненађење ситуационо условљено потврђују: 1) карактер ситуационих чинилаца и 2) особине личности од којих зависи да ли ће и на који начин одређену ситуацију доживљавати као изненађење.

Зарађене стране настоје да међусобно остваре изненађење, јер је крајњи циљ изненађења наношење што већих губитака противнику и изазивање разних облика неприлагођеног понашања: страха, дефетизма, панике и слично. Тиме се, у ствари, остварује одређена надмоћност. У многим досадашњим ратовима долазило је до мањих или већих међусобних изненађења противника, што потврђују и савремени ратови.

Иако је изненађење могуће на тактичком, оперативном, па и стратегијском нивоу, његова последица је психолошко реаговање људи. Зато старешине на свим нивоима командовања треба да познају, поред осталог, чиниоце који доприносе изненађењу и да предузимају мере за смањивање његових ефеката, а у најбољем случају – његово спречавање.

На стратегијском и оперативном нивоу командовања нарочито је значајно праћење ситуације у свету и у земљи и ваљана процена, у чему посебан значај имају обавештајна и контраобавештајна служба, као и информативно-пропагандно деловање према потенцијалном агресору у миру, а нарочито у рату. Висок степен усклађености у организацији и координацији државних и војних органа неопходан су услов за успешно информативно-пропагандно деловање. У Војсци Југославије, поред тога, постоји потреба за организовањем те делатности према потребама и по угледу на неке стране армије. То подразумева и проналажење решења за школовање кадра за ту специфичну делатност, као и опремање савременим техничким средствима. Све то треба да обезбеди да, и уколико дође до евентуалног напада на нашу земљу, не дође до стратегијског изненађења.

Способност да се одбрамбени систем обезбеди од изненађења, нарочито стратегијског, зависи од политичко-безбедносних процена надлежних државних органа, као и од свеобухватних припрема Војске и становништва за одбрану и предузимања мера борбене готовости и мобилизацијских припрема.

Значајне могућности за спречавање изненађења имају команде и јединице тактичког и оперативног нивоа. Основу за то чини јасно дефинисање циљева рата и задатака јединице, и координирано деловање у зони одговорности између Војске и органа власти, уз правовремено процењивање ситуације, нарочито начина заштите становништва и спречавања конфузије, дефетизма, панике и слично.

Информисање Војске и становништва јединственом линијом незаменљив је начин спречавања изненађења, што потврђују многобројна искуства, нарочито из грађанског рата на простору претходне Југославије.